



Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Cornelis Douwesterrein II
Stadsdeel Noord**

BO 11-011 Amsterdam 2011

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 IJ	10
3.3.2 Aanleg Noordzeekanaal en inpoldering IJ	11
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	15
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	17
4 Archeologische verwachtingskaart	18
5 Archeologische beleidskaart	20
Conclusie	22
Bronnen	23
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema	24

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Stadsdeel Noord een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Cornelis Douwesterrein II, stadsdeel Noord. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied, dat gelegen is in de Noorder IJpolder, in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch topografische ontwikkeling van de Noorder IJpolder. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 18, 19) wordt onderscheid gemaakt in drie zones met een lage archeologische verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart telt één beleidszone (p. 20, 21). Voor deze zone is gespecificeerd of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in de bouwplanontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van Stadsdeel Noord heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het bestemmingsplangebied Cornelis Douwesterrein II, stadsdeel Noord.

Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het Plangebied Cornelis Douwesterrein II wordt in het westen begrensd door de Meteorenweg, in het zuiden door het IJ, in het oosten door de mt. Lincolnweg en in het noorden door de Cornelis Douwesweg.

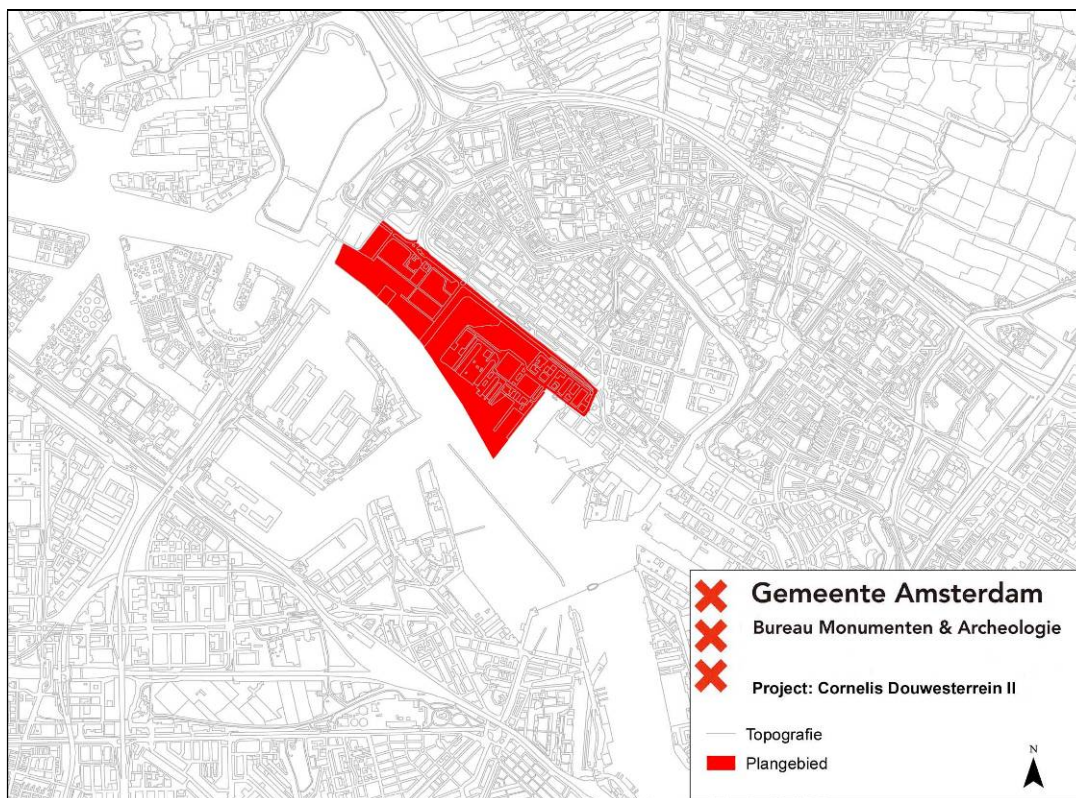
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever	Stadsdeel Noord
Contactpersoon	Mevrouw N. Schrama
Adres	Postbus 37608
Postcode / plaats	1030 BB Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 B/E
ARCHIS meldingsnr.	45681	ARCHIS afmeldingsnr.	35244
X-coördinaat N	119.841	Y-coördinaat NW	492.283
X-coördinaat O	121.337	Y-coördinaat NO	491.120
X-coördinaat Z	120.708	Y-coördinaat ZO	490.749
X-coördinaat W	119.517	Y-coördinaat ZW	491.997

Locatie



2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

³ Provincie Noord-Holland, 2010.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

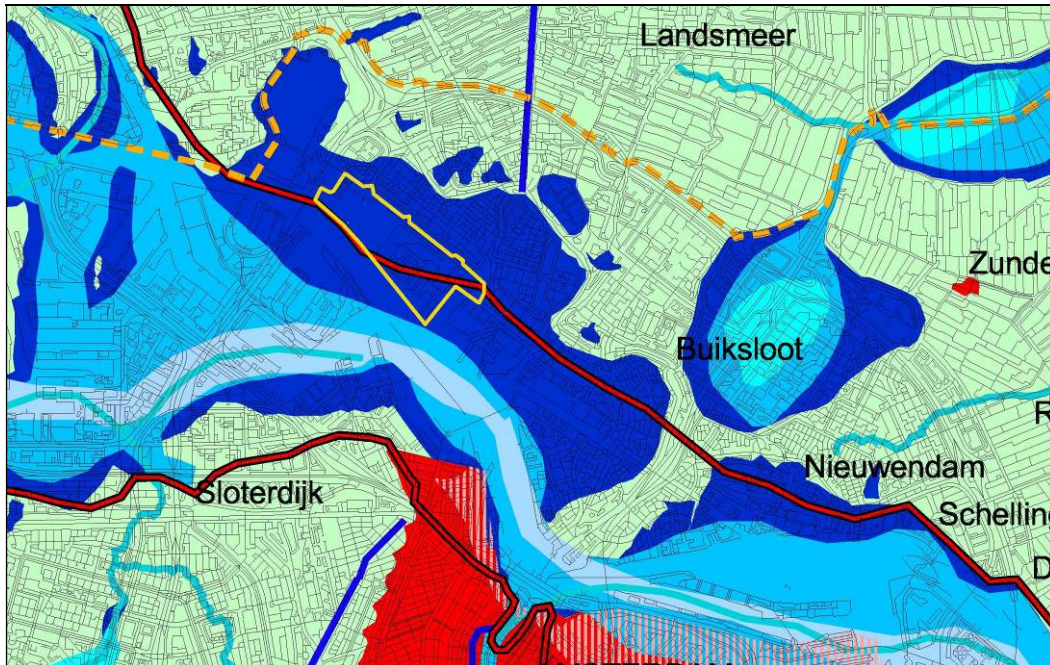
De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de Westkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuilt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en West in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Voor deze historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaarten van Nicolaes Visscher (ca. 1700) en van De Geest en Scheltema (1888), de kaarten van Publieke Werken uit 1929, 1952, 1976 en een recente reconstructie van de voormalige kustlijn van het IJ door De Bont.⁵



2 Het plangebied (geel omlijnd) weergegeven binnen een reconstructie van de middeleeuwse ontwikkeling van het IJ waarbij de oorspronkelijke smalle waterloop (zeer lichtblauw) zich door stormvloeden in de 12de eeuw (lichtblauw) en 14de eeuw (donkerblauw) verbreedde, met de zeedijk (rood) uit ca. 1350 (Bont 2004, kaart 3).

3.3.1 IJ

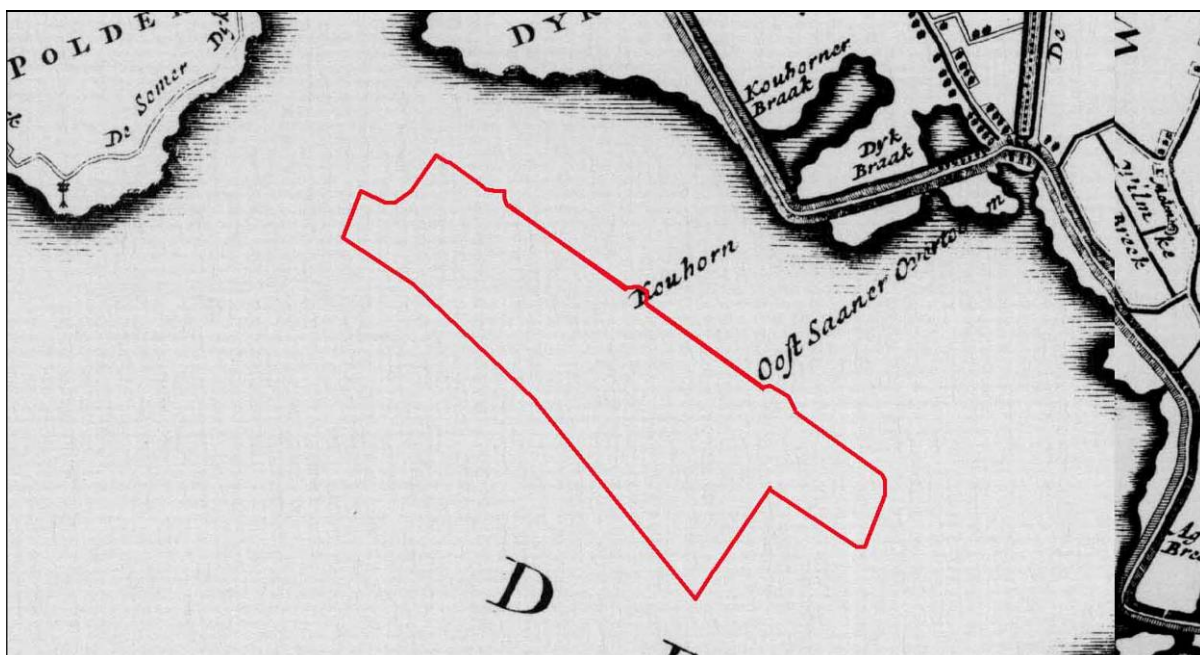
De onderzoekslocatie Cornelis Douwesterrein II bevindt zich in de Noorder IJpolder. Voordat de IJpolders in de jaren '70 van de 19de eeuw werden drooggelegd, waren ze onderdeel van het stroomgebied van het IJ. De huidige loop van het IJ was het resultaat van landschappelijke ontwikkelingen in de 12de - 14de eeuw. Tijdens stormvloeden in die periode werd ondermeer de veenrug tussen het Oer-IJ en het Almere, het huidige IJsselmeer, weggeslagen en werd het oorspronkelijke smalle IJ aanzienlijk breder door veenafslag (afb. 2).

Vanaf de Middeleeuwen tot aan het einde van de 19de eeuw was het IJ de belangrijkste vaarroute tussen Amsterdam en Haarlem. Vooral werd in toenemende mate gebruik gemaakt van het IJ voor het transport en de overslag van goederen in de Amsterdamse haven die zeeschepen aanvoerden via de Zuiderzee en de vaargeulen langs Pampus.⁶ Na een periode van economische recessie ontwikkelde koning Willem I begin 19de eeuw een reeks van handelsmaatregelen die voor een impuls voor de haven zorgden. Een probleem was dat de haven en de toevoerweg ondanks veelvuldig baggeren dichtslibden. Het werd voor grotere zeeschepen moeilijker en tijdrovender om de Amsterdamse haven te bereiken, zeker in beladen toestand. Om te voorkomen dat de haven- en handelsactiviteiten zich verplaatsten naar Den Helder werd in 1819-1824 het Groot Noordhollandsch Kanaal naar Den Helder gegraven.⁷ Al na 25 jaar echter bleek de capaciteit, vooral de diepte, van het 80 km. lange kanaal onvoldoende voor het groeiende tonnage van de zeeschepen.

⁵ Bont 2004, kaart 3

⁶ Schmall 1987, 68

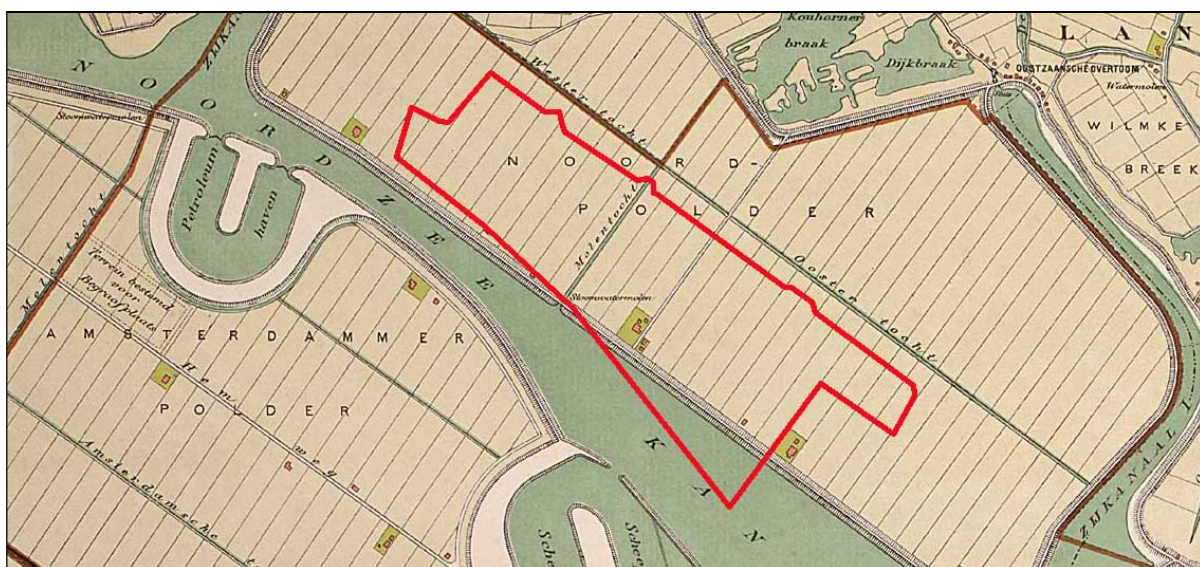
⁷ Schmall 1987, 120



3 Het plangebied (rood) in het IJ op de kaart van Visscher uit ca 1700

3.3.2 Aanleg Noordzeekanaal en inpoldering IJ

Om de Amsterdamse haven bereikbaar te houden werd toen een plan voor een veel kortere verbinding met de zee gehaald uit de kast gehaald dat al vóór de aanleg van het Groot Noordhollandsch Kanaal was ontwikkeld.⁸ Dit bestond eruit dat de duinen in het westen zouden worden doorgraven met een kanaal en de dichtslibbende IJ-mond naar de Zuiderzee zou worden afgedamd. Dit Noordzeekanaal werd uiteindelijk tussen 1865 en 1876 aangelegd door een vaargeul uit te sparen bij de drooglegging van tien polders in het oude stroomgebied van het IJ. De aanleg van het kanaal werd gefinancierd met de verkoop van de ingepolderde grond.⁹ Na de drooglegging van deze IJ-polders konden boeren en landarbeiders zich hier vestigen.



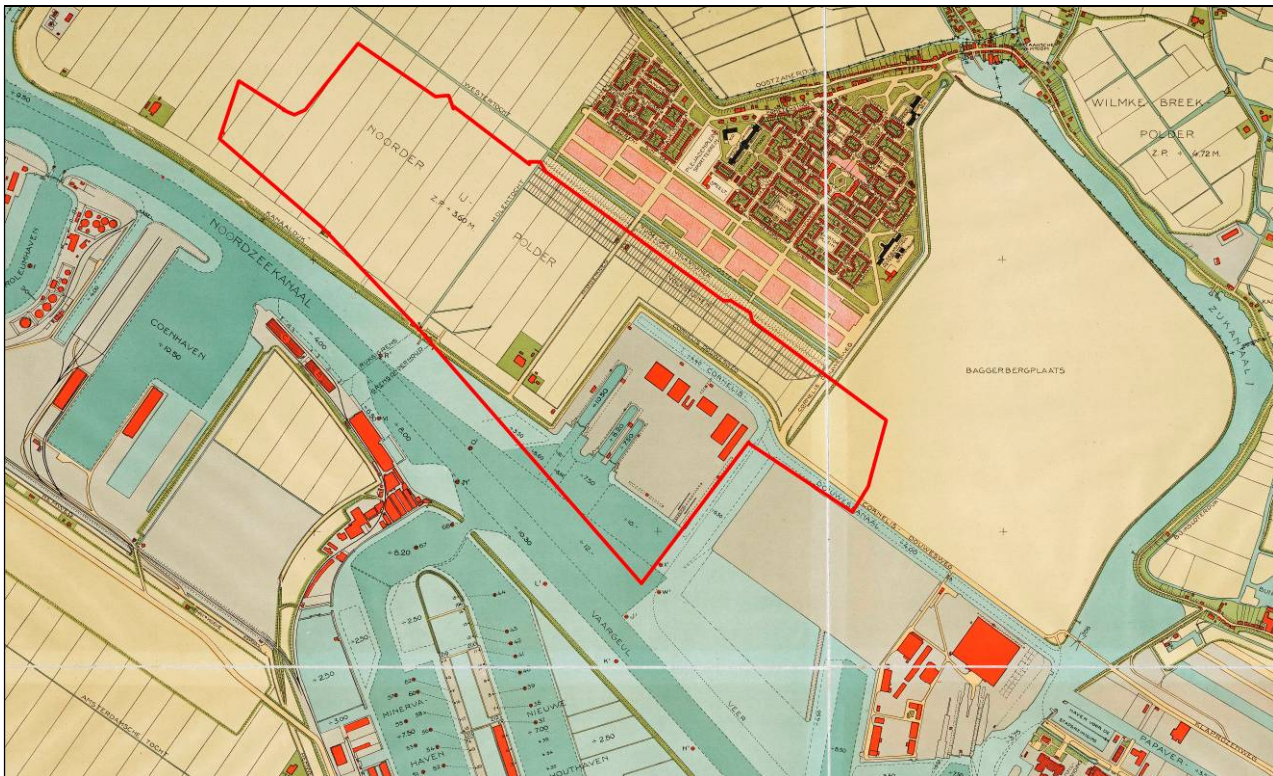
4 Het plangebied in de Noorder IJpolder op de kaart van De Geest en Scheltema uit 1888, 10 jaar na de drooglegging

⁸ Wagenaar 1987, 160

⁹ Jansen 1964, 253

De laatste van deze inpolderingen was polder VIII, de Noorder IJpolder, die pas in 1878, twee jaar na de opening van het Noordzeekanaal, werd drooggemalen. Het grootste deel van de nieuwe grond werd bij de veiling in september 1878 gekocht door de Gemeente Amsterdam, die de grond verpachtte voor agrarisch gebruik (afb. 4). In 1909 werd besloten het zuidoostelijk deel van de polder, aansluitend aan het huidige plangebied, in te richten als baggerbergplaats, waartoe vanaf Zijkanaal I naar het westen het C. Douweskanaal (afb. 5 en 6) werd gegraven.¹⁰ Het was de bedoeling om hier na ophoging van het terrein met havenbagger industrie te vestigen. In 1916 werd het terrein in erfpacht gegeven aan de Nederlandse Scheepsbouw Maatschappij (NSM), aangezien hun werf aan de Conradstraat op de Oostelijke Eilanden te klein werd voor de bouw van steeds grotere schepen (afb. 5 rechts beneden, buiten het plangebied). De nieuwe NSM werf werd in 1922 in gebruik genomen, terwijl de oude werf nog tot 1926 in gebruik bleef. In 1920 werd de Nederlandse Dok Maatschappij (NDM) opgericht. Deze vestigde zich westelijk van de NSM, in het oostelijk deel van het huidige plangebied (afb. 5). Samen namen beide bedrijven bijna 2 kilometer IJ-oever in beslag. In 1946 fuseerden de bedrijven tot de Nederlandse Dok en Scheepsbouwmaatschappij. Als NDSM bleef de maatschappij hier gevestigd tot het faillissement in 1984.¹¹ De vier dokken van de voormalige NDM werf werden in 1987 in gebruik genomen door het scheepsreparatiebedrijf Shipdock (Amsterdam) BV.

Na 1930 werd ook het westelijk deel van de Noorder IJpolder beneden de Westertocht ingericht als baggerbergplaats (afb. 6). Deze situatie bleef zo tot de aanleg van de Coentunnel langs de westzijde van het plangebied in de jaren '60. Begin jaren '60 werd westelijk in het plangebied een bouwdok gegraven ten behoeve van de bouw tunnelstukken voor de Coentunnel.¹²

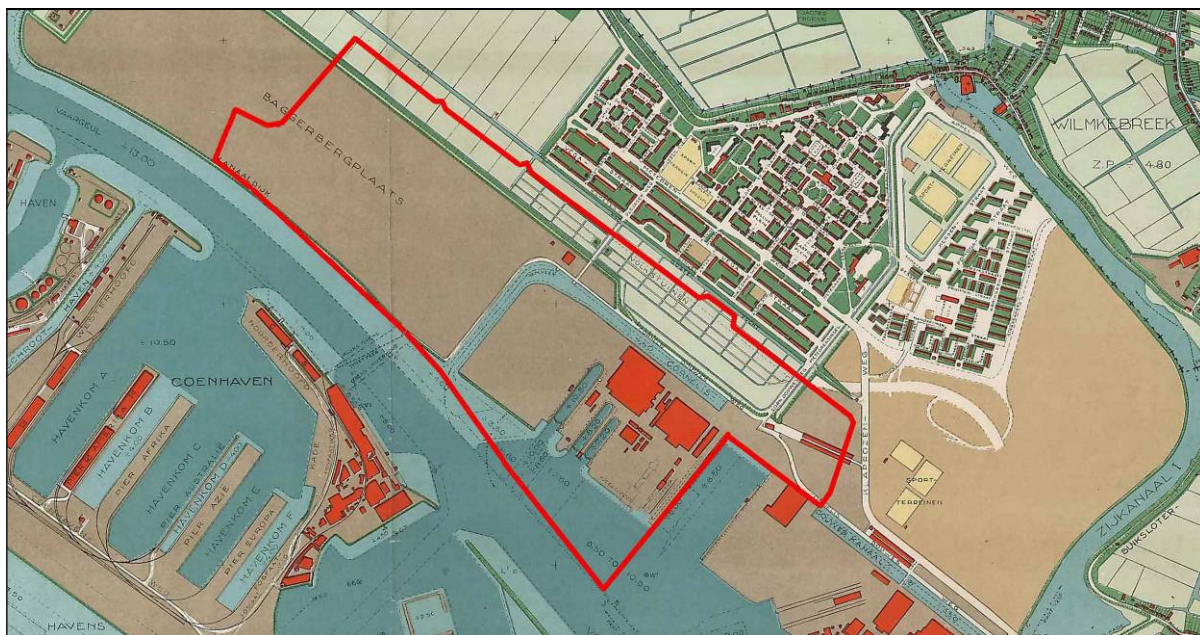


5 Het plangebied op een kaart van Publieke Werken uit 1929; in het oostelijk deel is de Nederlandse Dok Maatschappij gevestigd

¹⁰ Jansen 1964, 255

¹¹ www.nedships.nl/Content/Werf/ndsm

¹² Kruizinga 2002, 240



6 Het plangebied (rood omlijnd) op een kaart van Publieke Werken uit 1952; het westelijk deel is nu baggerbergplaats

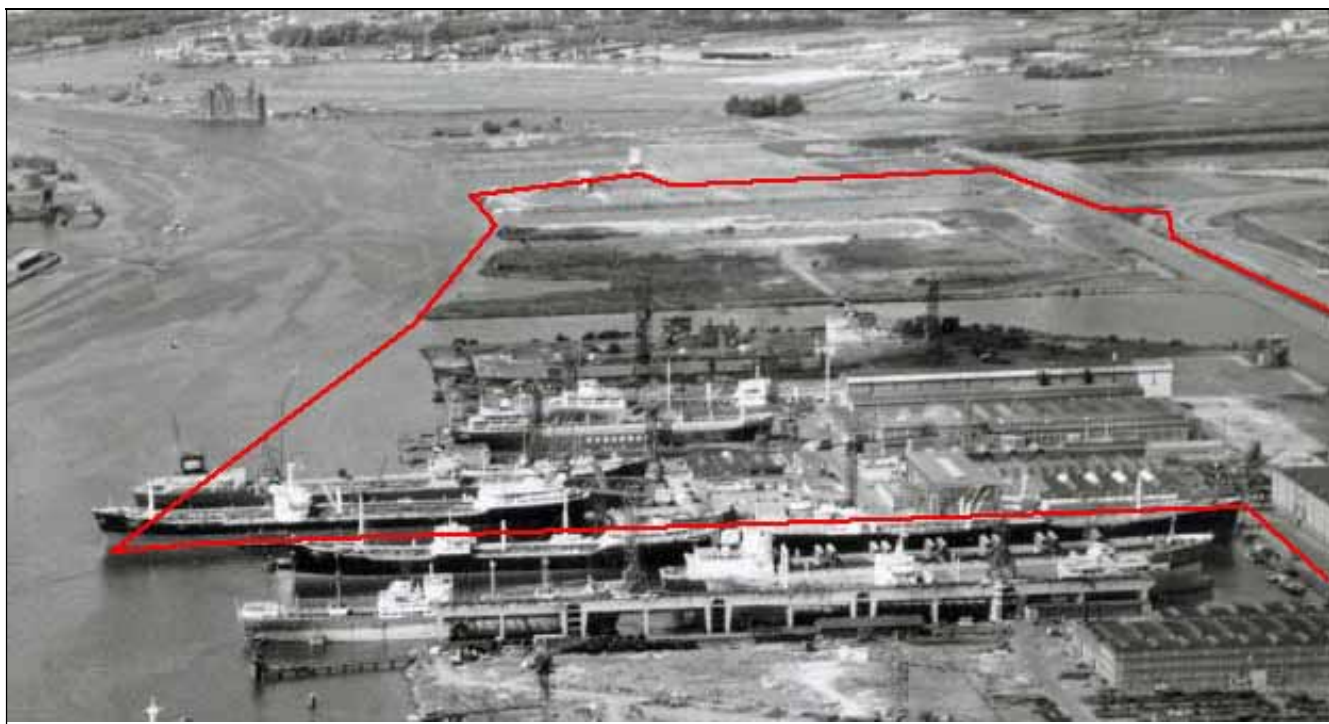
Voor de aanleg van de IJ-tunnel werd vervolgens ten westen hiervan een tweede bouwdok gegraven. Na de voltooiing van de Coentunnel in 1966 werd het eerste, grotere, dok ook ingezet voor de bouw van onderdelen van de IJ-tunnel.¹³ Op de kaart van Publieke Werken uit 1976 (afb. 7) zijn beide tunnels voltooid en zijn de dokken ongebruikt. De Stadsatlas van Amsterdam uit 1998/1999 toont dat beide dokken op dat moment samengevoegd zijn.¹⁴ In het begin van de 21ste eeuw is het overgrote deel van het water binnen het plangebied gedempt. Het gebied is sindsdien in ontwikkeling als bedrijventerrein. Zo is ter plaatse van het westelijke bouwdok (voor de IJ-tunnel) in 2011 het nieuwe depot voor het Amsterdam(s Historisch) Museum en BMA opgeleverd (afb. 7).



7 Het plangebied (rood omlijnd) op een kaart van Publieke Werken uit 1976 (in geel de locatie van het nieuwe depot BMA)

¹³ Genderen 1967, 43

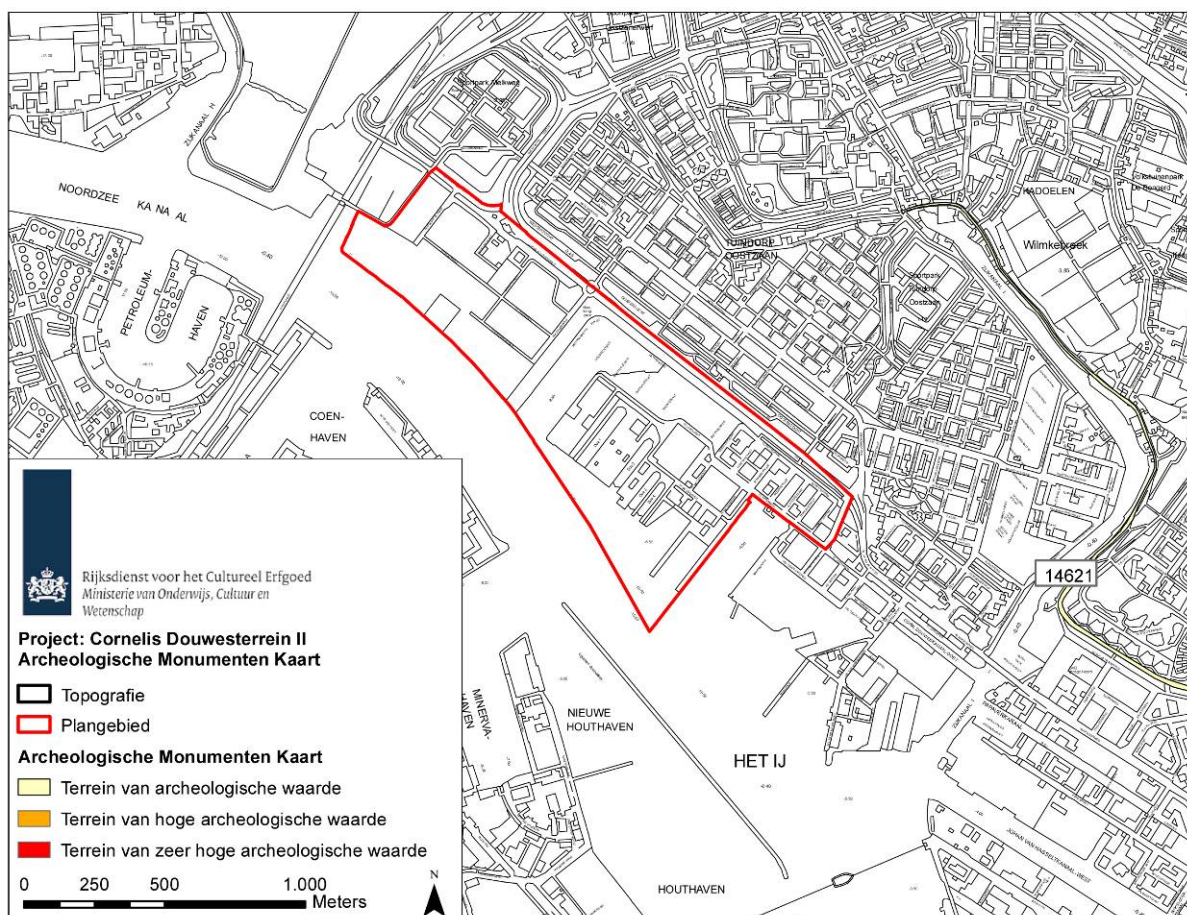
¹⁴ Bakker 1999, kaartblad 2



8 Het plangebied (rood omlijnd) gezien naar het westen eind jaren '60 (foto SAA)(vgl. afb. 7)

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

Binnen het plangebied is geen wettelijk beschermd archeologische monument aangewezen. Het verwachtingsbeeld van de AMK is algemeen van aard en dient in het kader van de planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch topografische analyse hierboven.



9 Het Plangebied Cornelis Douwesterrein II (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). De Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld

Wat de bodemopbouw van het plangebied betreft varieert de huidige maaiveldhoogte van ca 2,3 m + NAP in het westen tot ca 0,8 m + NAP in het zuidoosten, ca. 6 tot 4 m boven de voormalige IJbodem of het oorspronkelijke polderpeil van de Noorder IJpolder (ca. 3,80 m ÷ NAP). Op basis hiervan kan er vanuit gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten op minimaal 4 m onder het huidige maaiveld liggen.

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Wel zijn op een aantal vergelijkbare locaties waarnemingen en/of een archeologische opgraving gedaan. De vondsten en structuren die op deze vindplaatsen werden gedocumenteerd zijn een graadmeter voor het archeologisch potentieel van het plangebied. De archeologische overblijfselen kunnen bestaan uit scheepswrakken of afval uit de historische periode (13de-20ste eeuw). Ook kunnen er in de diepere ondergrond (dieper dan 12 m ÷ NAP) overblijfselen uit prehistorische tijdvakken voorkomen. De desbetreffende vondsten en vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

Afrikahaven (AFR)

Tussen 1997 en 2000 heeft de afdeling Archeologie van BMA de ontgraving van de Afrikahaven begeleid om de bodemopbouw en stratigrafie te documenteren. Het archeologisch onderzoek bood inzicht in de ontwikkeling van het oude Holocene landschap en leverde met enkele losse vondsten waaronder een bewerkt stuk hout en een vuursteenschapper in de overgangszone van het Hollandveen en de wadafzetting van de formatie van Naaldwijk (ca. 4,5 m ÷ NAP), sporadisch bewijs voor menselijke activiteiten in de Bronstijd en/of het Neolithicum in dit gebied.¹⁵

Bij het opzuigen van het Pleistocene zand in het havenbekken is een slagrand van een mammoet geborgen. Deze vondst is niet uniek in Amsterdam. In het verleden zijn bij graafwerkzaamheden aan verschillende havenbekkens en de IJ-tunnel een groot aantal pleistocene zoogdierresten (ondermeer van de wolharige neushoorn, mammoet en reuzenhert) aan het licht gekomen.¹⁶

Australiëhaven (AUS)

Bij een waarneming van BMA in 1999 tijdens werkzaamheden aan de verlenging van de Australiëhaven zijn de geologische bodemlagen in kaart gebracht die aantonen dat het natuurlijk landschap in de late Bronstijd ter plekke mogelijkheden voor bewoning bood.¹⁷

Vaargeul Amsterdam-Lemmer (IJB1)

In mei 2007 is een historisch scheepswrak ontdekt bij baggerwerkzaamheden in de gemeentelijke wateren van het Buiten IJ in de vaargeul Amsterdam Lemmer tussen de IJdoornpolder en IJburg. Het scheepswrak (18,3 m lang en 4,8 m breed) bevond zich op 4,8 m diepte. Het betrof een waterschip uit het einde van de 16de eeuw. In september 2009 is het scheepswrak voor nader onderzoek geborgen. Dergelijke vondsten geven aan dat ook in de voormalige waterzones van het IJ scheepsstrelen kunnen voorkomen.¹⁸

IJdoornpolder (IJD)

In 1999 heeft de afdeling Archeologie van Bureau Monumenten en Archeologie een veldverkenning in de buurt van het plangebied uitgevoerd: in de IJdoornpolder ten oosten van Durgerdam. De polder maakt deel uit van het natuurlijke veenlandschap Waterland dat vanaf de 10de eeuw werd ontgonnen en dankt zijn huidige vorm waarschijnlijk aan 15de-eeuwse en latere erosie. In de zuidelijke punt werden verhoogde woonplaatsen aangeboord, op grond van aardewerkvondsten te dateren eind 12de - 14de eeuw. Ze geven waarschijnlijk de locatie aan van IJdoorningerdam, de voorganger van Durgerdam. Na de Elisabethsvloed van 1421 is de bewoning achter de toen herstelde en verplaatste zeedijk komen te liggen, op de plaats van het huidige dorp Durgerdam.¹⁹

Den Hoorn (HRN)

Begin jaren '60 van de 20ste eeuw is langs het Velserpad in de IJpolder, ter hoogte van het voormalige veeneiland Den Hoorn, een vuurstenen sikkels van 15 cm lang gevonden die gedateerd kon worden tot de Late Bronstijd (1.100- 800 v. Chr.). Onduidelijk is of de vondst afkomstig is van het voormalige veeneiland De Hoorn of dat het met opgespoten zand uit de nabijgelegen Westhaven op de locatie terecht is gekomen.²⁰

¹⁵ Veerkamp 2001, 15

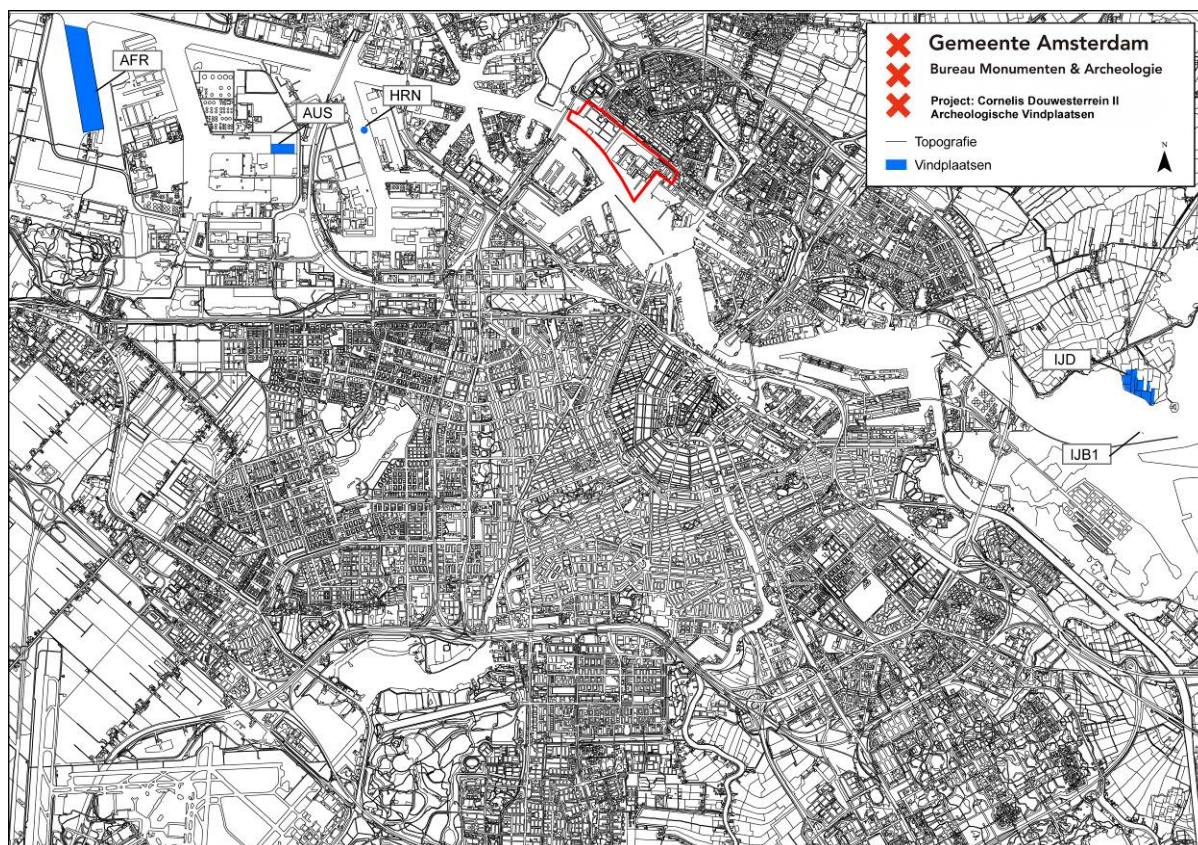
¹⁶ Mededeling Dr. P.J.H. van Bree, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie, Universiteit van Amsterdam

¹⁷ Veerkamp 2000, 20

¹⁸ Waldus e.a. 2010

¹⁹ Gawronski 2001, 336-340

²⁰ Woltering 1976, 235



10 Overzicht van relevante archeologische vindplaatsen

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied Cornelis Douwesterrein II materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met scheepvaart van de 13de tot eind 19de eeuw. De archeologische overblijfselen kunnen bestaan uit scheepswrakken of afval uit deze periode. Ook kunnen er in de diepere ondergrond (dieper dan 12 m ÷ NAP) overblijfselen uit prehistorische tijdvakken voorkomen. De archeologische sporen hiervan vertonen in de regel een wijde verspreiding en hebben een lage trefkans. Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied moet worden opgemerkt dat in het recente verleden talrijke ontgravingen hebben plaatsgevonden die eventuele archeologische sporen kunnen hebben aangetast.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Cornelis Douwesterrein II voornamelijk materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiksgeschiedenis van de 13de tot in de 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische informatie

Het plangebied kent drie verwachtingszones:



Begrenzing plangebied



Zone A: Noorder IJpolder/baggerdepot

Archeologische verwachting: laag

Betreft de in 1878 drooggemaakte Noorder IJpolder die deels in 1910-1920 en deels na 1930 met bagger is aangeplempt. Onder de aanplempingslagen bevindt zich de oorspronkelijke IJ-bodem. In de bedding van de voormalige IJ-bodem zijn scheepsresten of andere verzonken overblijfselen te verwachten die verband houden met de historische scheepvaart, vanaf de 13de eeuw of mogelijk vroeger. De enige samenhangende structuren zijn scheepswrakken, maar dit zijn geïsoleerde vindplaatsen met een lage trefkans. Ook kunnen losse vondsten, afval en gedumpt materiaal voorkomen die in de bedding zijn weggezonden. Tevens kan de ondergrond op grotere diepte (12 m ÷ NAP) prehistorische overblijfselen bevatten. Dergelijke overblijfselen hebben weinig samenhang en een wijde verspreiding.



Zone B: IJ

Archeologische verwachting: geen/laag

Hier kan een wijde verspreiding voorkomen van overblijfselen die verband houden met de scheepvaart vanaf de 13de eeuw of stadsafval uit de historische periode van Amsterdam. Aangezien het IJ hier minimaal tot 7,5 m ÷ NAP is uitgebaggerd, 4 m beneden de oorspronkelijke IJbodem zijn dergelijke overblijfselen niet meer aanwezig. Tevens kan de ondergrond op grotere diepte (12 m ÷ NAP) prehistorische overblijfselen bevatten. Dergelijke overblijfselen hebben weinig samenhang en een wijde verspreiding.



Zone C: (voormalige) ontgravingen

Archeologische verwachting: geen/laag

Betreft 19de- en vooral 20ste-eeuwse (merendeels weer gedempte) ontgravingen van 7,5 m tot 12 m ÷ NAP ten behoeve van waterwegen, havens, werven en dokken. De oorspronkelijke IJ-bodem (3,60 m ÷ NAP) is hier vergraven. Wel kan de ondergrond op grotere diepte (12 m ÷ NAP) prehistorische overblijfselen bevatten. Dergelijke overblijfselen hebben weinig samenhang en een wijde verspreiding.



X Gemeente Amsterdam
X Bureau Monumenten & Archeologie
X Project: Cormelis Douwesterrein II
X Archeologische Verwachting

 Topografie

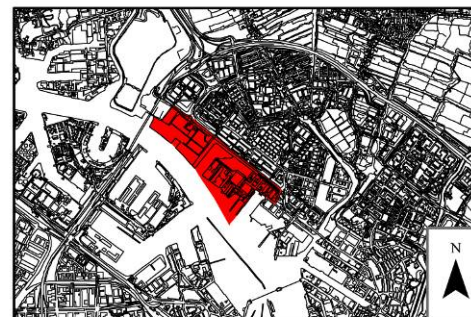
 Plangebied

Archeologische verwachtingszone

 A Noorder IJpolder

 B IJ

 C Ontgravingen 19de-en 20ste eeuw



5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Cornelis Douwesterrein II is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop één zone met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (appendix: beleidsvarianten)

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones



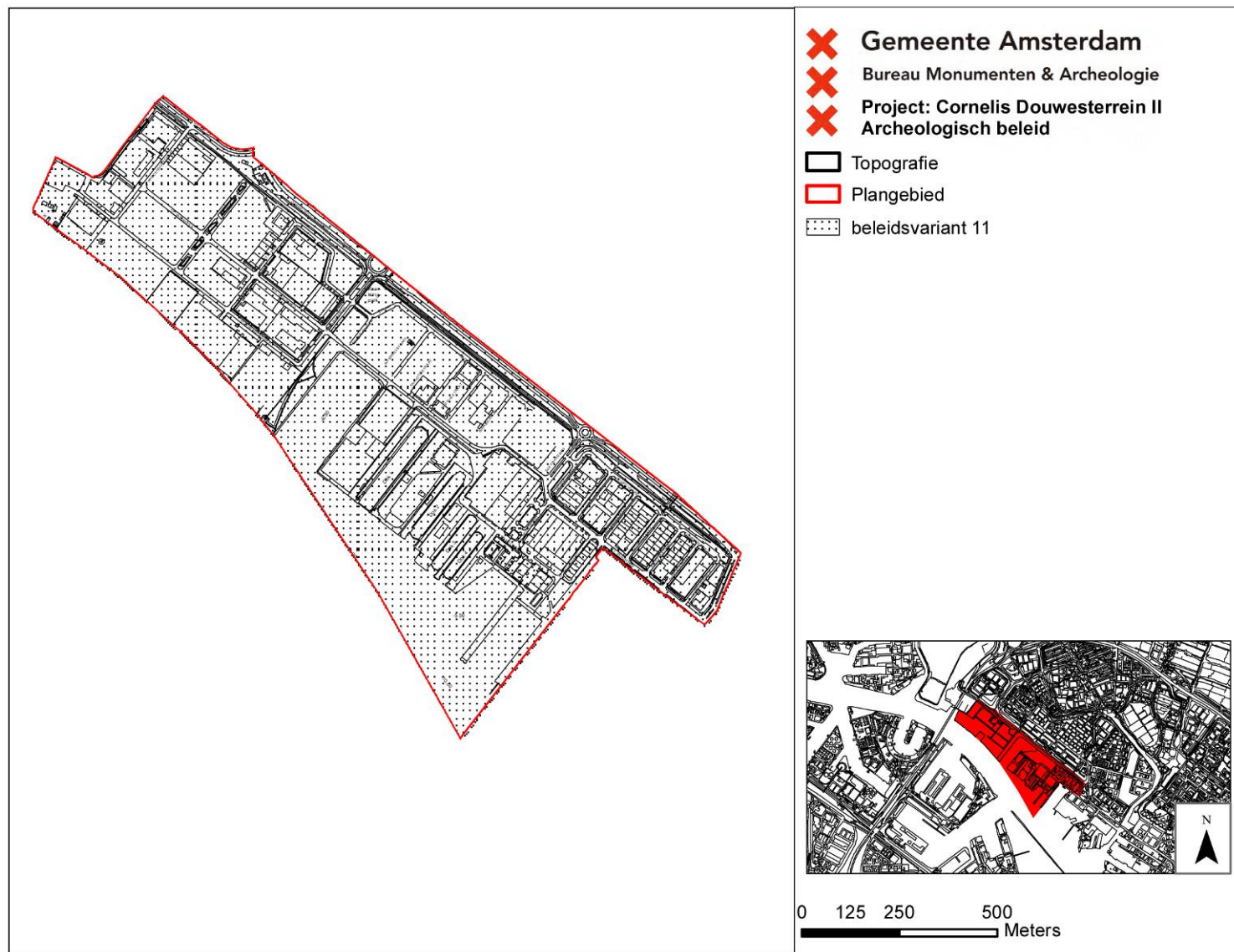
Begrenzing plangebied



Beleidsvariant 11: (verwachtingszones A, B, C)

Voor het plangebied geldt een negatieve verwachting vanwege de lage verwachting in combinatie met de hoge mate van verstoring. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt daarom bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.



Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Cornelis Douwesterrein II.

In het plangebied bestaat één archeologische beleidszone met een negatieve verwachting. Deze beleidszone wordt vrijgesteld van verder archeologisch onderzoek.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Stadsarchief Amsterdam (SAA): <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

www.nedships.nl

Literatuur

Bakker, M. (red), *Stadsatlas Amsterdam. Stadskaarten en straatnamen verklaard*. Amsterdam 1999

Bont, C., de, *homines manentes apud amestelledamme, een historische geografie van Amsterdam en omgeving in de middeleeuwen (800-1500)*. Wageningen 2004

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*. Amsterdam 2005

Gawronski, J., *Bewoningssporen in de IJdoornpolder. Cultuurhistorie van een natuurmonument*. Amsterdam 2001

Gawronski, J., 'Grasweg 29', *Holland, Archeologische Kroniek Holland*, Haarlem 2006, 28

Genderen, J. van, 'De IJ-tunnel, vijf jaar werk in uitvoering', *Ons Amsterdam* 19 (1967), 40-45

Jansen, L., 'De Noorder IJpolder', *Ons Amsterdam* 16 (1964), 253-256

Kruizinga, J., *Het XYZ van Amsterdam*. Amsterdam 2002

Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*. Haarlem 2010

Schmall, H., 'De trekschuit naar Amsterdam. Twee eeuwen openbaar vervoer', in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F. *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 68-71

Schmall, H., 'Het Groot Noordhollandsch Kanaal', in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F. *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 120-123

Veerkamp, J., *Verslag Archeologische Begeleiding Ontgroning Verlenging Australiëhaven Amsterdam*, Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam 2000

Veerkamp, J., 'Mammoet aan het IJ. De Afrikahaven als archeologische schatkamer', *Ons Amsterdam* 53 (2001), 326-329

Wagenaar, M.F., 'Nieuwe scheepvaartverbindingen. Holland op zijn smalst en Holland op zijn langst', in Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F. *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 160-163

Waldus, W.B., e.a., *Wrak VAL7, Buiten IJ. De opgraving, lichting en het onderzoek van een 16e-eeuws waterschip*. (ADC Rapport 2064) Amersfoort 2010

Woltering, P.J. (red), 'Amsterdam', in *Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1975*, Haarlem 1976, 235

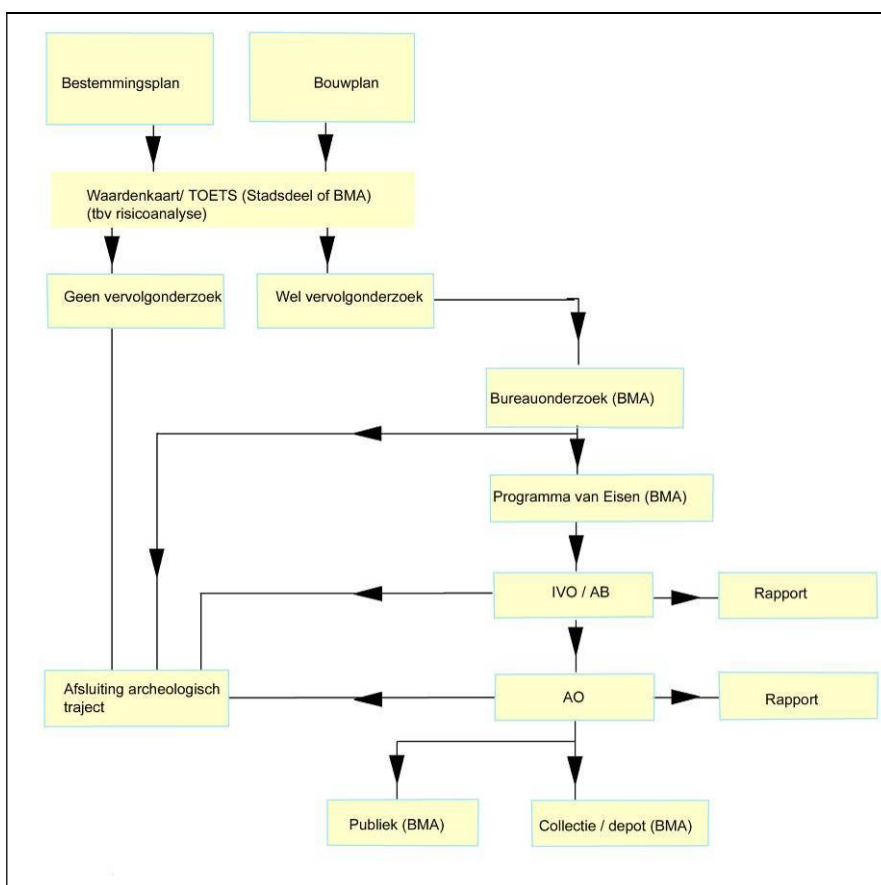
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenveld zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.



Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 11-011

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 24-03-2011
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: dr. J. Euwe, drs. L. de Leeuw
Cartografie: drs. L. de Leeuw, dr. J. Euwe



© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.